

AZƏRBAYCAN

ƏDƏBİ-BƏDİİ JURNAL

2
2014

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

“Hiç kim... laf etməsin...”

(*Firudin bəy Köçərli'nin Füzuli poeziyasına münasibəti haqqında*)

Ədəbiyyat tarixçisi Firudin bəy Köçərli özünü M.F.Axundovun davamçısı və ardıcılı saysa da, o, Mirzə Fətəlinin fərqli olaraq, bu işlərlə peşəkarcasına məşğul olmuş, yeni maarif və mədəniyyət xidmətindən başqa bir işi olmamışdır. Axundovun XIX yüzüldə gördüyü işləri Köçərli yeni dövrdə davam etdirmişdir. Yaşayış-yaratdığı dövrdə ədəbiyyat və mədəniyyət aləmində elə bir diqqətləyərli hadisə olmamışdır ki, Firudin bəy vaxtında öz vicdanlı münasibətini bildirməmiş olsun.

Biz bu yazımızda F.Köçərli'nin anadili ədəbiyyatının ən böyük şairi M.Füzüliyə münasibəti ilə bağlı bəzi fikirlərimizi bölüşmək istərdik. Məlumdur ki, bu məsələ ətrafında müxtəlif və yetərinçə ziddiyyətli fikirlər söylənilmişdir... Köçərli “Azərbaycan ədəbiyyatı” ikicildiyinə yazdığı “Bir neçə söz” adlı giriş yazısında haqqqatən Füzülini “Azərbaycan şüarasına hamıdan artıq təsiri olan” bir türk şairi kimi təqdim edir (1,83). Amma əsərlə yaxından tanışlıq göstərir ki, Köçərli məsələyə tamamilə başqa prizmadan, bizim bu günkü baxışlarımızdan fərqli yanaşmışdır. Yeni şair və yazarları coğrafi bölgü üzrə yerləşdirən Firudin bəy Füzülini Osmanlı dövləti sərhədləri içərisində yaşayış-yaratdığına görə, eyni zamanda, tarixi dövür əsas götürərək türk, daha doğrusu, ümumtürk şairi hesab etmişdir. Ona görə də, “Azərbaycan şüarasına hamıdan artıq təsiri olan” Füzüliyə yanaşı, ölkəmizdə “az-çox nüfuzu olan” Yusif Nəbi Çələbi və Əlişir Nəvai bəsrində də ayrıca qeyd-məlumat verir. Bir sözlə, “Azərbaycan şüarasının ustadları məqamında olan” hər üç şairdən böyük hörmət və iltifatla danışır.

Daha çox müzakirə mövzusu olan “bizim ədəbiyyatın banisi və müəssisi” kimi Vaqif göstərməsi də, məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz coğrafi prinsipə, əzəlliklə, Vaqifin ilk dəfə təmiz Azərbaycan dilində, xalq şairi vəziri və üslubunda yazıb-yaratması ilə bağlıdır. Yəni, ikicildiyə on söz yazmış R.Qənberqzının fikrinə, “dahi Azərbaycan şairi M.Füzülinin mənşə etibarilə hansı xalqa mənsub olduğunu göstərdikdə Firudin bəy böyük bir xətaya yol vermişdir” (1,41). Zənnimizcə, belə düşünmək özü böyük bir xətdir. Köçərli'nin Lütflü bəy Azəri'n “Atəşkədəsi” haqqında dediyi sözləri əsas götürərək, əsərin yalnız coğrafi prinsipə tətib edildiyini iddia etmək, bunu onun metodoloji nöqsanlarından biri saymaq (4,119;5,451) da doğru deyildir. Qeyd etməliyik ki, bir zamanlar R.Qənberqzi özü də “...bu fikrin birtərəfli və qeyri-ədəq olduğunu” göstərmişdi (1,37).

Bu məsələyə yetərinçə aydınlıq gətirən T.Salamoğlu'nun fikirləri inandırıcıdır: “Fikrimizcə, Köçərli Füzülini “Azərbaycan ədəbiyyatı” kitabında nə Azərbaycan ədəbiyyatının, nə də türk ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi təqdim edir. F.Köçərli Füzüliyə ümumtürk, orta türk ədəbiyyatının nümayəndəsi kimi yanaşır. Bu məqamda onun Füzülini Yusif Nəbi və Əlişir Nəvai ilə bir bəlmədə və bir kontekstdə araşdırmasının səbəbi də aydınlaşır” (3,32).

Bəlkə, doğrudan da, Köçərli'nin əlində orta əsrlərə əldə təzkiyələrdən və Məhəmməd Cəlalın “Osmanlı ədəbiyyatı nümunələri”ndən başqa heç bir yazılı mənbə olmamış, ona görə də onların təsiri Füzülini birbaşa və təərdüzdüz Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə aid etməkdən çəkinmişdir? Ancaq, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Köçərli'nin əsərində Füzülinin Azərbaycan ədəbiyyatına birbaşa daxil olması yetərinçə ciddi işarələr vardır. “...Füzüli özü türk oğlu olmağa binaən, öz ana dilini artıq sevib də, ona rövnaq verməyi baş vəzifələrindən birisi hesab

etmiş, və işafən demək olur ki, türk ədəbiyyatının banisi Molla Məhəmməd Bağdadı olubdur” (1,85). Burada alimin, olsa-olsa, Azərbaycan və osmanlı (türk) ədəbiyyatlarını nəzərdə tutduğu açıq-aydın görünür. F.Köçərli'nin təqdimatına görə, “türk şairlərinin bəbası” və “türk ədəbiyyatının banisi” olan, “türk ədəbiyyatında “ustadı-şüara”. Azərbaycan vilayətində “ustadul-məkatib” ismiylə şöhrətlənmiş (1,87) M.Füzülinin nüfuzu xeyli müddət bizim Azərbaycan şairlərinin əsari-qəbuliyyələrində müşahidə olunacaqdır (1,92). Bundan başqa, Firudin bəy öz kitabında Füzülinin qəzal və poemalarından nümunələr verməyi yersiz hesab edir. Nəyə görə? - Çünki, “...Azərbaycan türklərinin handa azacıq savadlı varsa, onun əsərləri ilə az-çox tanışdır (1,90). Görəsən, hansısa azacıq savadı olan bir Azərbaycan türkü başqa bir türk (osmanlı) şairinin, lap elə Köçərli'nin adlarını çəkəydi Nəbi və Nəvayinin qəzəllərini əzbərdən bilirmi, yaxud, əsərləriylə az-çox tanışdır? - Qəlyiyyən.

*Hiç kim canın üçün can verməyə laf etməsin
Kim, gəlirdir bu sifət ancaq Füzuli şairinə (6,191).*

Onu da qeyd edərk ki, Füzüli əsrindən çox əvvəllərdən başlayaraq, XX yüzilin 30-cu illərində “türk dili” və “türk ədəbiyyatı” kəlmələri daha çox Azərbaycan xalqına aid edilirdi. Qardaş və qonşu xalqlıq dili və ədəbiyyatı isə “rum”, “rumi”, “osmanlı” və b. adlarla tanınırdı. Eyni zamanda, orta yüzillərdən üzvi bəri Füzüli əsərləri poetik siqneti, daxili enerji və potensiyası, eləcə də dil-üslub universallığına görə neinki Türkiyə və Azərbaycanda, türk dili başa düşülən bir çox ölkələrdə yayılmış, əzərlənmiş, dərslik rolunu oynamışdır. Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatına yaxından bələd olan, bir neçə dəli mükəmməl bilən, yüksək ədəbi zövqə malik Firudin bəy Füzülinin dil sahəsindəki xidmətlərindən danışarkən görünür nə yazır: “Və haqqqatədə demək olur ki, türk dilinə rövnaq verən və onu xarü şaxşakdən təmizləyən bir göyçək və səfalı gəməne bənəzədən Füzüli olubdur. Və bununla bir türklərin üstə ümumən və Azərbaycan türklərinin boyuna xüsüsən - (I-Z.B.) böyük bir minnet qoyubdur” (1,85). Bütün bunlardan sonra deyə bilərik ki, Köçərli yuxarıda qeyd etdiyimiz realiliqları nəzərə alaraq, yüzillərdən qalma ənənədən kənara çıxmağı yersiz sayıb, Füzülini yalnız Azərbaycan ədəbiyyatına aid etməklə kifəllənmək istəməyib, Axı Füzüli, Azərbaycan-türk divanının dibəcəsinə dediyi kimi, özü Ərəb lraından kənara çıxmasa da, bütün türk məmləkətlərində ölməz sözüylə hökmran olmaq, “tədicir ilə bəhrü bəri tutmaq” istəyirdi. Ona görə də bütün türkləri, əzəlliklə, Anadolu və Azərbaycan türklərinin eyni dərəcədə orta şairi olan, birli ölkədə əsərləri sevili-seviliə oxunan, əldən-əldə gəzib əzərlənən dahi Füzülini yalnız özümüzdə aid etmək dərəcəlik və nədanlıq deyildir? Hələ bir Köçərli kimi ədəbiyyat bilicisi və qeyrəlli ziyalını bu dərəcəlik və nədanlıqımızca şərik qıxdımığına görə suçlamğa, qınamğa yaraşarmı? Axı biz bununla heç nə qazanmırıq. Füzüli isə çox şey itirir bilər...”

Bu bərədə Köçərli mövqeyinin çox dəqiq və doğğun izahını son illərdə yazılmış tədqiqatlar içərisində T.Salamoğlu'nun “Ədəbi tənqid tarixinə dair portret-çerçilər” adlı kitabında görürük. M.Füzülinin mənşə etibarilə hansı xalqa mənsubluğu məsələsində Köçərli'nin guya “çox böyük bir xətaya yol verdiryin” iddia edənliərə polemikaya girən alim yazır: “Birincisi, Köçərli heç bir yazısında, o cümlədən “Azərbaycan ədəbiyyatı”nda “Füzüli türk şairidir” (yəni “osmanlı türklərinin şairidir” mənasında) demir. “Türk şairlərinin bəbası hesab olunur” deyir və bu “türk şairli” ifadəsinin məzmununda, canında osmanlı türkləri ilə bərabər Azərbaycan türkləri də eyni dərəcədə yer alır. İkincisi, Köçərli Füzülini ümumtürk ədəbiyyatı kontekstində təqdim etsə də, bu təqdimatda böyük sənətkarın Azərbaycan dili olması və Azərbaycan ədəbiyyatına məxsusluğına ciddi işarələr vurur... Madam ki, Köçərli Füzülini ana dilini inkişaf etdirən və zənginləşdirən bir sənətkar kimi təqdim edir və bununla da Azərbaycan türklərinin (məhz Azərbaycan türklərinin, osmanlı türklərinin yox)

boynuna böyük bir minnet qoyduğunu iddia edir, onda Köçərlinin Füzulini ana dili Azərbaycan ədəbiyyatının nümayəndəsi hesab etməsinə şübhə yeri qalmır. (3,33).

O ki qaldı Köçərlinin Azərbaycan ədəbiyyatını Vaqifdən başlamasına, burada da bezi dəqiqləşdirmələr aparmaq gerekirdi. T.Salamoğlu Vaqifdən da qeyd etdiyi kimi, Fıridun bəy Füzulini ortağ türk ədəbiyyatının nümayəndəsi sayırsa, Vaqifi artıq differensiallaşmış, lokallaşmış, milliləşmiş yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatının banisi hesab edir. Köçərlinin kitabındakı "Molla Panah "Vaqif" texellüs" bölməsi bu sözlərlə başlayır: "Azərbaycan türklərinin məşhur və müctədir şairi Molla Panah hesab olunur ki, bizim ədəbiyyatımızın banisi və müəssisi adlanmağa onun haqqı vardır" (1,159). Fikir verin, Köçərlı necə böyük təvazökarlıq göstərərək, qəti qərar vermir, Vaqifin buna haqqı olduğunu iri sürür. Burada meh Vagifin Füzülden fərqli olaraq, yeni dövrdə, özü də çağıda Azərbaycan coğrafiyasında, təmiz Azərbaycan türkcəsində, ən əsası isə, dögmə hələ vəzində yazıb-yaratması müllaq nəzərə alınmalıdır. Köçərlı bütün bunları özü ayrı-ayrılıq xatırlatmışdır. Əsərinin ümumi ruhu və müəllifinin söykəndiyi başlıca prinsiplər bunu açıq-aydın göstərir.

Vaqifin əsərlərini bədi-estetik baxımdan təhlil etmək istəyən F.Köçərlı yazır: "Molla Panah milli şair olduğuna binaən, onun şeiri və qəzəliyatı bizim Azərbaycan türklərinə ziyadə xoş gəlir" (1,172). Yeni Füzüli kimi ümumtürk deyil, milliləşmə dövrünün şairi olduğuna görə, Vaqif Azərbaycan türkləri, osmanlı və b. türklərdən fərqli olaraq, daha çox sevirlər, öz milli şairləri hesab edirlər. Elə həmin bölmənin başqa bir yerində alim bu fikrini bir də təkrar edir və bu dəfə sanki bizim 150 il sonrakı dərtnışmamız qaçaqadcan hallə etmək üçün belə buyurur: "Tamamı Qafqazda olanda müqəddəm bir müctədir edib, xoşkəlm və məvzuntab şair zühür etməyibdir ki, ibtidayi-cüxən onun adı ilə başlansın" (1,190). Demək, Köçərlı Qafqaz coğrafiyası şairləri arasında Vaqif "bani" və "müəssis" kimi görür. Fikrimizcə, məsələ tam aydındır, bu ensiklopedik zəkallı ədəbiyyatşünas bizim izahımızca heç bir əhəmiyyət yeri qoymur. Vaqifə hər etdiyi bölməni isə belə yekunlaşdırır: "milli şair olduğu halda, millətinin hürriyətinə dair, tərəqqi və təalısına məxsus bir əsər qoymasına da, "millət", "hürriyət", "dın" və "vətən" sözlərini istemal etməsə də, ...Molla Panah Vaqifin Qafqazıyada vücudə gələn şairlərin babası və ustadı adlanmağa haqqı vardır" (1,191). Belə, meh Qafqazda yetişən şairlərin babası və ustadı. Heç bir əlavəyə ehtiyac yoxdur.

Füzulinin "türk lisanında şeir və qəzəl yazmağına" əsas səbəb kimi guya bir mişkinxətli gözəlin təklifinə əsasən türk tayfaqlarının sövç və məzaq səhəblərinin onun söz busterından faydalanmalarnı göstərdiyini söyləyə də, Köçərlı bunun yalnız bir ədəbi üsul olduğunu qeyd edir. Əslində isə, alimnin fikrincə, "Füzüli bir türk şairi kimi, ana dilini çox sevib ona rövnaq verməyi baş vəzifələrdən birisi hesab edirmiş. Və insafən demək olur ki, türk ədəbiyyatının banisi Molla Mehəmməd Bağdadı olubdur" (1,85).

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Fıridun bəy Füzulini dövrünün bütün elmlərini dərindən bilən bir mütəfəkkir, alim-şair kimi təqdim etməklə yanaşı, onun təkcə nəzm yox, həm də nəsr ustası olduğunu göstərir. Bu, o dövr üçün, fikrimizcə, füzülişünaslıq sahəsində əsl uğur sayıla bilər. Yalnız Füzüli poeziyasına yaxından bələd olan, eyni zamanda, firi ədəbiyyatşünaslıq istedadı və yüksək bədi zövqə malik olanlar bu cür düşüncə bilardir. "Gərçəki olanda müqəddəm türklərdən də bezi mötəbər şairlər olsa da, vali onun kimi müctədir və cəmi lısana malik və cəmi-fününü-nəzm və nəsr olmağıdır" qeyd edən Köçərlı onun "özündən müqəddəm və ya öz dövründə olan ali və raqib bir şair bulub da, onun əsərlərinə təqlid bir şey vücudə gəttirmədiyini" də xüsusı vurğulayı(1,85). Yeni, Köçərlıyə görə, Füzüli dövrünün bütün vacib elmlərini və dillərini bilməklə yanaşı, kimsə bənzəmək və kiməsə təqlid etmək fikrində olmaması, yalnız orijinal əsərlər yazmasıdır. "Türk dilinə rövnaq verərək... bir göyçək və səfali çəman" halına gətirmiş, özünəməxsus bir yol yaratmış və sonrakı bir neçə əsrlik türk ədəbiyyatına düzən vermişdir.

Fıridun bəy, Axundovdan fərqli olaraq, Füzulinin təqlidçi (müqəllid) olmadığını bir neçə dəfə qeyd edir və "nəsr və nəzmdə bir şəxsın onun ustadı olmağıdır" ayrıca vurğulayır. Özü də fikrini əsaslandırmaq üçün, "Leyli və Məcnun"dan danışarkən türk tədqiqatçısı Mehəmməd Cəlalın "Osmanlı ədəbiyyatı nümunələri"ndən məşhur sözlərini misal gətirir: "Həttə mərhumun ruhi-ləfili nitqə gəlib bizə bu bədbə: "Bən də müqəllidəm" demiş olsa, inanmayız" (1,86). Əksinə, özündən sonrakı neçə yüz illik şairlərinin Füzuliyə "peyvərkılı" etdiklərini nəzərə çatdırır, hətta bəzlərinin "bu müqəllidlikdə övci-məqama yetişib, fününü-şairiə böyük bir məharət, ...özləri üçün şair və şöhrət kəsb etdiklərini" da qeyd edir (1,90-92).

Divanlarının dibaçələrindən gətirdiyi misallarla Füzulinin şeir, söz və sənətlə bağlı bezi fikirlərini nəzərdən keçirən alim onun "türklər ədəbiyyatında "ustadı-şüərə", Azərbaycan vətəyində isə "ustadı-ül-məkاتب" ləqəbiyə şöhrətləndiyini" göstərir. F.Köçərlı onun əldə olan əsərləri barəsində də yetərincə məlumat vermiş, hətta ayrı-ayrı əsərlərin idey-bədi özəlliklərindən də danışmışdır. "Leyli və Məcnun", "Hədiqətiş-süeda" kimi əsərlərdən söz açan, hətta ikincinin ayrılıqda bütün bölmələrini adlandıran verən alim şairin belli əsərlərindən "Şikayətnamə" adıyla tanınan məktubun "nəzərinə çatmadığını" təəssüflənir (1,87).

"Hədiqətiş-süeda"dan sövç və heyranlıqla danışan Köçərlı bu əsəri neinki Füzulinin orijinal qələm məhsulu sayır, hətta bütün türk və fars dili ədəbiyyatında onun tay-bərabər olmadığını göstərir. Bu, "Hədiqə"nin guya tərcümə olduğunu bu gün də iddia edənlərə ən yaxşı cavabdır. "Gərçəki "Hədiqətiş-süeda" nəsr ilə təhrir olunubdur və bezi məqəmlərə münasib-əl və müvafiq-məqal gözəl şeirlər vasitəsilə şərh-i-məna qılınıb və lakin bən nəsrde Füzüli o qədər məharət və fəsaht göstərmiş ki,...əhli-zövq və ərbaib-mərifət indinə onun dərəcə və mənzilləti çox nəzmlərdən artırıraqdır. Bu vaxta kimi füsehayi-türk və əcmədan bir kəs belə bir xoş ibrarılı və şirin ləhcəli və gözəl şivəli əsər vücudə gətirməyibdir"-desək, səhv etməmiş olarıq (1,90).

Köçərlı Füzüli əsərlərinin yaşarılığını, ölməzliyinin, "hələ daha da çox zamanlar həyat üzrə davam edib, tərəza" qalmağına əsas iki səbəbə bağlı olduğunu irəli sürür. Birincisi odur ki, "həman əsərlərin tamamını pak, haqqı və təbii hissiyatdan nəşət etmiş əsərlərdir ki, eşqi-həqiqətdən bəhs edir. Füzulini özü haqqı əşq olduğu üçün kolamı dahi başdan ayağa aşiqənədir" (1,92). Bu, hər bir bədi əsəri yaşarılığını və həmişəlik diriliyini təmin edən başlıca tələbdir ki, Fıridun bəy, çox haqlı olaraq, belə də ilk dəfə göstərmişdir. Doğrudan da,

*Məndə Məcnundan füzun əşqilik istedadı var,
Aşiq-sadıq mənəm, Məcnun ancaq adı var (6,139).*

*Məcnun oda yandı şöleyi-ah ilə pak,
Vamıq suya bərdi, eşkdən oldu həlak.
Fərhad həvəs ilə yələ verdi ömrün,
Xak oldular onlar, mənəm imdi ol xak (6,396).*

Kimi misralar yazan bir şairdən yalnız haqqı bir aşiq kimi danışa bilər. Füzulinin gəncliyində çox qalmaqlı və uğursuz bir məhəbbət macerası keçirməsi haqqında məlumat bezi yazılı qaynaqlarda və şifahi şəkildə dövrümüzə qalıb çatmışdır. Füzüli şeirlərində nə qədər sulf-irfanı məzmun və ilahi gözəlliyə olan məcazi eşqdən danışılsa da, bu şeirlərin real və canlı bir türk qızına sonsuz və cavabsız sevgidən qaynaqlanması mübahisə mövzusu olmamalıdır. Yeri gəlmişkən, Köçərlı burada oxucuların "fikrini aləminə bir növ təmizləyib paka çixardın", "vicdanları uyqudan ayıldın", "fikr və xeyalləri başqa bir ali məqama-mənəviyyət ələminə tərəf çəkdi" Füzüli qəzəllərini sulf-irfanı məzmununa da işarə etmiş olur.

F.Köçərlı Füzüli şeirlərini ədəbiyyatı ikinci səbəbi kimi "...onların elm və təcrübə üzü ilə təb-i-səlimdən doğulmalarını" göstərir. Bunu da öz dövrü üçün Füzüli

poeziyasına münasibətdə böyük yenilik və irəliləyiş kimi dəyərləndirməliyik. Sonralar bu barədə bəzi tədqiqatlarda bu və ya başqa şəkildə danışılsa da, mərhum prof. S.Əliyevin "Füzulinin poetikası" kitabı ayrıca qeyd edilməlidir. İlk dəfə Fəridun bəyin diqqət çəkdiyi bu məsələ çox sonralar S.Əliyevin kitabında konseptual şəkildə araşdırılmış, elmi-nəzəri baxımdan daha dolğun əsaslandırılmışdır. Füzulüşünas alim "elmlə şeir" kimi təqdim etdiyi bu konsepsiyanın bu prinsipləri əhatə etdiyini göstərir: bədii obrazın real əsası; təsvir mütənəsibliyi; zəngin elmi fikir və həyatı təcrübə (7,129).

Böyük şairin "Elmsiz şeir əsası yox divar olur və əsassız divar qayətdə bəitbar olur" sözləriylə 500 il öncə təsbit olunmuş bu obyektiv həqiqət, yuxarıda xatırladığımız kimi, XX yüzilin əvvəllərində, ilkin olaraq, Köçərlinin diqqətini çəkmişdi. Qısaca desək, görkəmli tənqidçi-ədəbiyyatşünas Füzuli əsərlərini "elm və maarifin möhkəm bünövrəsi üstündə qərar tutmuş, bəlkə ...ülüm və maarifin ələyindən ələnmiş və əqli-səlimin tərəzində müvazinə olunmuş həkimanə şeirlər və fəlsəfanə əsərlər" kimi səciyyələndirir(1,93). Bəllidir ki, bəzi tədqiqatçılar Füzulini yalnız səmimi hiss və duyğular tərənnümçüsü kimi təqdim edərlərsə, bəziləri isə, əksinə, onu ancaq dərin fikir və düşüncələr şairi hesab edərlər. Hər iki mövqeyin birtərəfli, yanlış və tələsik münasibətdən doğduğu aydındır. Köçərli isə, Füzuli poeziyasının "pak, həqiqi və təbii hissiyyatdan nəşət etdiyini" dediyi kimi, həm də "elm və maarif ələyindən ələndiyini və əqli-səlimin tərəzində çəkildiyini" ayrıca vurğulayır. Bununla da o, Füzulinin təbii, incə duyğular və eyni zamanda, sağlam, dərin fikirlər şairi olduğunu ilk dəfə qəti şəkildə söyləmiş olur.

Füzuli şeirinin oxucu qəlbində yaratdığı təsir və əks-sədadən danışan Fəridun bəy "onları diqqətlə oxuyanların alçaq zəmanə və həris nəfəsə bağlılıqdan uzaqlaşaraq, ...rəzil əməllərdən, pis işlərdən, fəsid və batil fikirlərdən xilas olub, nuraniyyət kəsb etdiklərini" göstərir. Eyni zamanda, onların, bir növ, qəlbə məhzun və könlü tutqun olmasını da qeyd edir. Bəs, bunun səbəbi nədir?- Bunun səbəbi odur ki, "...Füzuliyi-şikəstəhəlin qələmi-gövhərsənci tökdüyü dürrü-safın əksəri gözəndən tökülən əşki-müəffaya bənəyir, nəinki şadlıq çəməninə yağan barana. Füzuli, demək olur ki, möhnət yükünün barkeşi olub, ələmi-insaniyyətdə tamami-qəmzədələrin və möhnətkeşlərin yüklərini götürmək və məzmunların halına yanmaq üçün xələq olunmuşdur"(1,97-98). Buyurun, bu da Füzuli və oxucu, Füzuli və xələq, Füzuli və cəmiyyət məsələsinin Köçərli tərəfindən verilmiş həlli. Bütün bunları yalnız Füzuli poeziyasını dərinləndirən və sevən, Füzulinin duyğu və düşüncə dünyasına tam bələd olan, başlıcası isə, Füzuliyə qəlbən və ruhən yaxın olan ədəbiyyatşünas-tənqidçi deyə bilərdi.

F.Köçərlinin M.Füzuliyə və onun ölməz poeziyasına münasibəti tədqiqatçılar üçün nümunə olmaqla, dahi şairimizin ümumtürk və Azərbaycan ədəbiyyatında yerini və mövqeyini göstərmək baxımından çox aktualdır.

Zəkulla BAYRAMLI

Ədəbiyyat

- 1.F.Köçərli, Azərbaycan ədəbiyyatı, 2 cildə, İc. B.1978
- 2.M.F.Axundov, Əsərləri, 3 cildə, İc. B.1988
- 3.T.Salamoğlu, Ədəbi tənqid tarixinə dair portret-çerklər, B.2011
4. B.Nəbiyev, F.Köçərli, B.1984
5. K.Talıbzadə, XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqid, B.1966
6. Füzuli, Əsərləri, 5 cildə, İc. B.1958
7. S.Əliyev, Füzulinin poetikası, B.1986